

Ненад А. ВАСИЋ

БАНКАРСТВО У ЈУЖНОЈ СРБИЈИ И КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД 1912. ДО 1937. ГОДИНЕ*

Апстракт: За сваки народ и државу са становишта економије и посебно капитала, најзначајније су банке и берза. С обзиром на то колики је историјски значај, место и улога коју су имали домаћи и инострани банкарски за становништво и ондашњу домаћу привреду анализирани су и промишљани различити аспекти и димензије банкарства од 1912. до 1937. године у Јужној Србији и Косову и Метохији с посебним освртом на берзу. Такође, посебно су стручно и аналитички назначени и обрађени важнији банкарски биланси пословања.

Кључне речи: Милан Чемерић, домаће банкарство, иностране банке, Јужна Србија, Косово и Метохија, Балкан.

Увод

После завршетка Балканских ратова у лето 1913. године, на српској политичкој сцени и финансијском пољу појавио се веома занимљив предлог званичника са аустроугарског двора. Они су већ дуже водили империјалну и економску политику продора на Исток, па су саобразно томе и тражили могућност да у послератној Србији, у којој се изразито осетио мањак капитала¹ и значајнијих

* Рад је рађен у оквиру пројекта 148020 *Духовне појаве и сиваралашто српског народа на Косову и Метохији од XV до XX века*, који финансира Министарство науке Републике Србије.

¹ С тим у вези историчарка Мари-Жанин Чалић, исправно је констатовала следеће: „Једна од најтежих препрека индустријализацији у Србији била је стални недостатак капитала.” Мари-Жанин Чалић, *Социјална историја Србије 1815–1941 – Успорени најпредак у индустријализацији*, Клио, Београд, 2004, 265. Током читавог овог периода којим ћемо се бавити детаљније и ближе, српска а касније и југословенска индустрија са становишта домаћих финансија, има-

инвестиција у индустрији, пронађу неког моћнијег и поузданијег стратешког партнера који би био у функцији остварења њихових интереса. До тога, ипак није дошло.

Ондашњи српски министар финансија, Лазар Пачу, исправно је приметио, а историчар Андреј Митровић тачно закључио „да Аустроугарска управо отпочиње дугорочно уплитање на привредном подручју с намером да постигне промену политике Србије.”² У ту функцију стављене су аустроугарске банке и чији су банкари радили на остваривању претходно поменутог политичког пројекта. За то ће бити искоришћени припадници Словена из Хабсбуршке државе, превасходно Чеси и Срби, који ће преузети већи део тих активности. Таквим приступом су били све чвршће везивани за државну идеју у Аустроугарској. С друге стране, Пачу се ослањао на послове са Французима на финансијском пољу и индустрији. Носилац те стратешке економске политике коју је спроводио Пачу, била је Француско-српска банка.³

Врхунац у тим политикама и односима Аустроугарске и Србије после Балканских ратова била је понуда царинске Уније од стране представника Аустроугарског двора, тамошњим званичницима у Београду. Ондашњи српски званичници су ту понуду о царинској Унији и Пачу лично, доживели као акт угрожавања суверенитета Србије. При том се Пачу није преварио у ставу да је капитал француских пословних људи и банкара, значајно доприносио независности Србије од Аустроугара.

ла је прлично мали удео у подршци домаћих богатих људи. „Недостатак стварања капитала могли су, бар делимично, да надокнаде југосовенски исељеници. Они су, због ниског животног стандарда, сакупљали знатне уштеђевине од својих малих надница и слали кући.” Чалић, исто, 267. С овим у вези даћемо још једно појашњење академика Косте Михајловића: „Мале уштеде су се тезаурисале у злату или трошиле за куповину некретнина. Ове склоности су спречавале формирање трговачког капитала и новчаних завода који би финансирали развој индустријске производње.” Коста Михајловић, *Привредни развој Косова*, у: *Зборник окупљеног скупа о научном истраживању Косова*, Српска академија наука и уметности, Београд, Књ. XLII/1988, 205.

² Андреј Митровић, *Стране банке у Србији 1878–1914. – историјска, економска, европска историја*, Стубови културе, Београд, 2004, 180.

³ Исто, 180.

Све то одражавало се на укупне прилике и у Јужној Србији⁴ или Новој Србији,⁵ па и на Косово и Метохију. По Милану Чемери-кићу⁶ период „од 1912 – 1918 године отворио је Јужној Србији нову епоху напредовања у свим областима јавног и приватног живота, па сасвим природно, и у развој трговине, занатства, индустрије и

⁴ У овом контексту важно је дати географско и етнографско објашњење у вези са геонимом и етнонимом Јужна Србија а који се односио на Македонију и Стару Србију заједно са новопазарским Санцаком чија је површина била 74.709 км² у то време. „Јужна Србија заузима средишне делове Балканског Полуострва; има медитеранске особине, које су изражене нарочито у клими и вегетацији, по чему се и разликује од осталих балканских земаља. С обзиром на спољашње и унутрашње комуникације, Ј. Србија има готово најповољнији положај: има најзгодније везе са Јадранским и Егејским морем, као и згодне комуникације са суседним државама. Од нарочитог је значаја што кроз Јужну Србију пролази најкраћи пут и најбржа веза између Средње Европе и Југозападне Азије.

Јужна је Србија углавном са свих страна затворена великим планинама; отворена је према Северу и Југу, куда теку и главне реке, Вардар и Морава. Долином ових река, као што смо истакли, иде главна балканска комуникација, пруга Београд – Солун. Преко Северне (предратне) Србије, Јужна Србија долази у додир са Средњом Европом и преко ње прима елементе средњоевропске културе, а обрнуто, Северна Србија је преко Јужне овим уздужним путем примила доста од византијско-цинцарске културе.” Павле Соколовић, *Географско-етнографски преглед Јужне Србије*, у: Уредио Миливој Павловић, *Скопље и Јужна Србија*, Издање Професорског Друштва, Београд, 1925, 1. Зарад употпуњавања разумевања о свему томе, контекстуално, важно је поменути и историјску констатацију Душана Батаковића као опште место. „У средишту Старе Србије налазе се Косово и Метохија.” Душан Т. Батаковић, *Предговор*, у: *Савременици о Косову и Метохији 1852–1912*, Српска књижевна задруга, Београд, 1988, VII.

⁵ Поред географске и етнографске историјске одреднице Јужне Србије у стручној литератури сусрећемо још једно географско одређење Јевта Дедјера који се бавио областима „Старе Србије и Македоније које сачињавају Нову Србију.” Јевто Дедјер, *Нова Србија*, Српска књижевна задруга, Београд, 1913, 1. Дедјер је видео и велики значај културе, поред географског положаја, који утичу и на економску позицију неке државе и народа уколико су блиски линијама светског саобраћаја. „Исто тако познато је да ће оне земље које су ближе савременим центрима људске културе и који додирују важне линије светског саобраћаја, моћи лакше учествовати у савременом људском културном раду и животу. Јер културан, у смислу опште људске културе, може бити само онај народ који је у сталном и непрестаном додиру с најкултурнијим земљама и народима.” Дедјер, исто, 4.

⁶ Једна од најзначајнијих људских личности из модерне историје Косова и Метохије свакако је био Милан Чемерикић (рођен у Призрену 12. фебруара 1877. године, а умро 9. јануара 1940. године у Скопљу) политички, просветни и културни делатник, новинар и између осталог, економски писац. О Милану Чемери-кићу види ближе и детаљније: Зоран Ч. Вукадиновић, *Милан Чемерикић*, у: Баштина, Приштина – Лепосавић, Св. 22/2007, 323–331.

банкарства.”⁷ У овом контексту нарочито нам је важан историјски налаз Богумила Храбака. „Првих банака на Косову је било тек после завођења српске власти (крајем 1912), када се и градови и села у пуном смислу укључују у новчану привреду. Контакт са банкарским филијалама успостављали су Косовци преко Скопља, да би велике кредите добили на солунском новчаном тржишту, и то преко локалних комисионара.”⁸

1. Почетно стање банкарског сектора после 1912. године

Успостављање српске владавине на Косову, довело је до потпунијег и убрзанијег развоја капиталистичке привреде, додатног динамизирања и подстицаја у трговини али и формирања и отварања банака.⁹ Међутим, пословни људи с Косова су били везани за Солун и слободну трговинску зону све до 1915. године. Изашавши из ратног вихора са увелико присутним миграцијама, становништво из Србије, дочекују послератне економске последице (финансијска цена и плаћање) и социјални проблеми који су се односили на већински део становништва тј. на бескућништво и широко распрострањено сиромаштво. У таквим социјо-економским условима и послератном амбијенту, кредитна политика банака и висина кама-

⁷ Милан Чемерићић, *Трговина, занатлиство, индустрија, кредитне установе од 1875–1937 г.*, Штампарија „Јужна Србија”, Скопље, 1937, 702.

⁸ Богумил Храбак, *Почеци банкарства на Косову*, у: Историјски гласник, Београд, Бр. 1–2/1982, стр. 82. Када Храбак помиње, на основу историјских налаза солунско новчано тржиште, веома је важно поменути и историју слободне трговинске зоне у Солуну. Наиме, на основу члана 7 уговора о савезу између Србије и Грчке било је предвиђено да грчки званичници гарантују потпуну слободу транзита који иде из Србије у временском року од 50 година. После разрешења свих недоумица у Атини је 10. маја 1914. године потписана конвенција о слободној трговинској зони. „Она је предвиђала стварање једне слободне зоне намењене српском транзиту. У зони би важили грчки закони и њоме би управљале грчке власти.” *Историјат Југословенске слободне зоне у Солуну*, „Немања” Задужбина штампарије Вардарске бановине, Скопље, 1934, 10.

⁹ Јован Скерлић је имао веома занимљив посланички коментар у беседи коју је одржао 5. маја 1912. године на тему политичког морала и специфично виђење банкарства у ондашњој Србији. Наиме, Скерлић је говорио о „банократији.” Јован Скерлић, *Политички морал и појава банократије*, у: *Српске шеме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, 179. У вези с тим, Скерлић је дао следеће појашњење. „Господо, политички живот не креће се више око главних одбора појединих странака, нема више ни оних идејних покрета, ни оних идејних часописа. Код нас се политички живот све више своди на интересе појединих новчаних завода...” Скерлић, исто, 179.

та по основу кредитних задуживања нису могли бити повољни за становништво. „Зајмови су се тешко добијали, а и кад су закључивани, то је било под врло тешким погодбама. Београдска 'Народна банка' најпре је избегавала да оснива своје филијале и агенције у новим крајевима. Привредни кругови из Србије сматрали су да би она била дужна да што пре у већим трговачким срединама отвори своје експозитуре...”.¹⁰ Поред тога, један од већих проблема у банкарском сектору било је и зеленаштво.

По делимичном стабилизовању послератних (не)прилика, ранији фондови стварани при варошким српским црквама на Косову, од којих смо већ раније поменули оне најважније,¹¹ биће статутарно уједначени са постојећим српским законодавством у вези с акционарским друштвима. У тим друштвеним околностима појавиће се и прве банке на Косову, у Приштини и у Косовској Митровици.

Према стручном мишљењу Милана Чемерикића, кредит је центар банкарства и пословања банкара. „У савременом друштву, кредит је главна полуга свеколике привредне активности; а употреба његова управо показује степен његове развијености.”¹² Полазећи од ове опште чињенице, Чемерикић је сагледавао банкарство и банкаре који су прибирали и пласирали домаћи капитал како у Јужној Србији и на Косову и Метохији. Ти пласмани нису били резултат неке значајније штедње или готовине. Другим речима, банкарски пласмани нису били последица богаћења већ у интересу опстанка у време владавине Турака. Многи фондови који ће се временом претварати у банке, били су од стране њихових акционара (од нашег народа) тако постављени да служе у интересу прибирања капитала а не инвестирања. И овог пута, поменућемо само оне најважније. „Тако је Призренска банка 4. јануара 1914. постала од фонда цркве св. Ђорђа; Урошевачка, од фонда цркве св. Уроша, Приштинска задруга, од фонда цркве св. Николе. Пећка банка је створена од фонда св. Богородице са учешћем Црногорске банке са Цетиња. Призренска задруга није ни име своје променила, него се само легализовала у смислу прописа законских.”¹³ У овом контексту важно је поменути и ондашњи Чемерикићев стручни налаз у вези банака. Прве банке које је поменуо биле су „Косовска банка у Косовској Митровици, и Новопазарска банка, основане знатним учешћем на-

¹⁰ Храбак, оп. цит., 72.

¹¹ О томе види: Ненад Васић, *Банкарство у Косовском вилајету и Сјаврој Србији од друге половине XIX века до 1912. године*, у: Баштина, Приштина – Лепосавић, Св. 22/2007, 105–114.

¹² Чемерикић, оп. цитр., 719.

¹³ Чемерикић, оп. цит., 720.

рода.”¹⁴ Потом је уследило стварање Српске трговачке банке¹⁵ са седиштем у Скопљу. Преостале финансијске институције чекале су повољан тренутак како би у новим условима и склоповима, про-функционисале. Једино су еснафске финансисјске институције са седиштем у Скопљу листом нестале.

Тек ће I св. рат поништити већим делом оптимистичке почетке банкарства у Јужној Србији и Косову и Метохији после 1912. године. У прилог тој тези, Чемериџићеве елементе економских аргумената наведених у форми закључака, могли бисмо сажето и систематски презентовати на следећи начин:

1. Мораторијум,
2. Велико неповерење према новцу,
3. Сиромаштво и беда ширих слојева српског становништва.

Између осталог, и по овим питањима, економиста, Горан Николић изнео је тачну констатацију да се већ приликом формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца као једна од суштинских карактеристика те државе, јавила велика неравномерност у регионалном развоју. С тим у вези Николић је изнео следећу тврдњу: „Најмање развијене су наслеђене привреде Македоније, Црне Горе и Косова, за које би се могло рећи да их је до формирања јединствене југословенске државе, па и после тога, заобилазио развој којим би се стекли предуслови за даљи модерни привредни и друштвени напредак.”¹⁶ Управитељи и акционари финансијских институција током 1918. и до половине 1919. године очекивали су укидање мораторијума и то доношењем закона о његовом поништењу. Могли бисмо закључити и то да је за њих такође био карактеристичан двоструки уједињујући интерес. Први се непосредно односио на превазилажење хаотичног стања на шта су посебан утицај извршили трговци. „Нова држава, тројна Краљевина, није значила само веће тржиште и, тиме, веће привредне могућности. У почетку, напротив, значила је потпуно одсуство уређених основних, системских ствари у вођењу привреде. Трговци су, подижући поново своју делатност, наишли на новчане прилике равне скоро онима од пре краља Милана, на *хаоично дејство новчаног саобраћаја*. Земљом су колале, без икакве контроле и металне подлоге, милијарде круп-

¹⁴ Чемериџић, оп. цит., 720.

¹⁵ Чемериџић, оп. цит., 720.

¹⁶ Горан Николић, *Курс динара и девизна политика краљевине Југославије 1918 – 1941*, Стубови културе, Београд, 2003, 63.

ских новчаница, наслеђене од урушене Аустро-Угарске. Штавише, из суседних земаља – Аустрије и Мађарске – стално су пристизале нове количине ових пара.”¹⁷ Тек две године по окончању I св. рата круне су биле повучене из оптицаја и замењене динаром који је ставила у оптицај једна државна емисиона банка. Увиђајући да свака интервенција представника власти једне државе на тржишту (односила се на забрану увоза луксузне робе) увек има „ограничено дејство, чак и штетно, у дужој перспективи, трговци, окупљени на Берзи, подстакли су управу Београдске берзе да организује Конференцију о уређењу трговине девизама и валутама.”¹⁸ Други њихов интерес тицао се јачања и укрупњавања банкарског сектора на чему су се посебно ангажовали банкари.

После овог ширег историјског економског осврта, вратимо се Чемерикићевим налазима на пољу формирања и отварања нових финансијских институција. После 1918. године најзначајнија година на пољу банкарства у Јужној Србији и Косову и Метохији била је 1922. година. „Година 1922. је била најбогатија, како у погледу на нове новчане заводе, тако и у погледу на повећање капитала раније основаних банака. У овој години се нарочито одликује унутрашњост: Косовска кредитна банка у Приштини, Велешка банка у Велесу, Битољска банка, Гњиланска привредна банка, Ђевђелијска банка, Сжтрумичка привредна банка, Кумановска трговачко-индустријска банка, Јужносрпска банка у Косовској Митровици, Тетовска трговачко-индустријска банка, Охридска банка и Вучитрнска банка, све са по 1,000.000 динара главнице. У Скопљу је основана Привредна банка за Јужну Србију (2,000.000), а Извозно-прометна и Скопљанска извозна банка повећавају свој капитал од по 2,500,000 на по 5,000.000 динара. Тако исто и поједине банке у унутрашњости повећавају своје капитале: Призренска банка од 500.000 на 1,000.000; Призренска задруга од 200.000 на 500.000, Пећка банка од 1,000.000 на 2,000.000; Приштинска задруга претвара се у Приштинску банку, и свој капитал повећава од 500.000 на 1,000.000 динара.”¹⁹

¹⁷ Милко Штимац, *Српско берзанско пословање*, Стубови културе, Београд, 1998, стр. 108.

¹⁸ Исто, 109.

¹⁹ Чемерикић, оп. цит., 721.

До овог временског периода, према историчару Миловану Секулићу два су најзначајнија новчана завода у Приштини: а) „Приштинска банка А Д”²⁰ и б) „Косовска кредитна банка А Д”.²¹

Већ 1923. године на пољу банакарства и финансијског пословања у Старој Србији и Косову и Метохији у Скопљу ће се формирати и отворити једна врло значајна банка. „У 1923. години оснива се банка ’Стара Србија’ у Скопљу (5,000.000), са задатком да се буде главни посредник на скопској пијаци за све важније заводе у Старој Србији, северно од Качаника. У њеном оснивању учествују: Призренска, Пећка, Приштинска, Урошевачка, Вучитрнска, Јужно-српска банка из Косовске Митровице и Гњиланска привредна банка.”²²

2. Анализа банкарства у јужносрбијанским крајевима

Опште место и закључак до којег је дошао Чемерикић у анализи банкарског сектора јесте у следећем: у свим домаћим банкама доминирао је домаћи оснивачки капитал. Главни замајац банкарском сектору и коњукутури, давала је најдинамичнија грана ондашње економије – трговина. Покренути су послови, отварања су се нова предузећа, расла је цена пољопривредних и других производа. „У тој и таквој атмосфери сасвим је природно да ће се оснивати нове кредитне установе и вртоглаво повишавати капитали, – најчешће од годишњих зарада и латентних резерви – јер се новац тражио...”²³ О цени капитала и банкарских производа у понуди, клијенти се нису распитивали. За нас је важно следеће Чемерикићево објективно запажање. „Нормална интересна стопа од 12% била је чиста књиговодствена варка; са провизијом која је измишљена, да би се задовољили законски прописи, камата је износила 18, 24, 32, 36%, а и преко тога. Банкарство је било веома уносан посао.”²⁴ Највеће проблеме у банкарском пословању имали су банкари чи-

²⁰ Милован Секулић, *Два новчана завода у Приштини између два светска рата*, у: Баштина, Приштина – Лепосавић, Св. 5/1994, 99.

²¹ Исто, 119.

²² Чемерикић, оп. цит., 721–722. О банци „Стара Србија А Д” у Скопљу види и врло значајну историјску студију Милована Секулића до 21. марта 1937. године. Види: Милован Секулић, *Банка „Стара Србија А Д” у Скопљу између два светска рата*, у: Уредник Владимир Стојанчевић, *Вардарски зборник 1*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1999, 123–152.

²³ Чемерикић, оп. цит., 723.

²⁴ Чемерикић, оп. цит., 723.

ји је оснивачки капитал био на подлози златног динара. Међутим, они су ту врсту проблема решавали компензацијом у већем обиму послова.

„У оснивању банака у унутрашњости често су пресудни моменти били не толико привредне потребе, него сасвим други разлози: партијске подвојености, верска искључивост или суревњивост појединих водећих личности у чаршији. Уместо концентрације капитала дошла је због тога расцепканост. Сем тога поједине банке су се оснивале и од стране професионалних зеленаша којима је форма акционарског, безименог друштва врло угодно дошла да кроз њу спроведу своје приватне портфеље и наставе тако своје раније радње. Дешавало се и то да су неке банке осниване фиктивним капиталом, који је од првог дана оснивања спроведен кроз књиге као пасива, али је имао одмах у активи контра-партију у меницама или текућим рачунима оснивача или главних акционара.”²⁵ У овом контексту, Чемерикић је дао и веома добро објашњење начина како су те банке у Јужној Србији радиле. „Начин рада у јужно-србијанским банкама није био подједнак. Остављајући на страну банке које су се бавиле поглавито трговином за свој рачун, због чега су и стваране, остале можемо поделити у две групе: једне које ће донекле наставити систем солунског пословања, а друге које ће радити по угледу на банке у Србији. Код првог система, кредитовање се вршило по отвореном рачуну, без икаквог покрића, на личну вредност коминтента. Улози на штедњу, са отказима, код њих нису постојали; та и таква пасива спроводила се тако исто преко текућег рачуна без икаквог ограничења у исплати. Други систем се састојао у давању кредита поглавито путем менице са потписима.”²⁶ И један и други банкарски систем пословања у пракси се није разликовао. Са протоком времена, други систем банкарског пословања у јужносрбијанским крајевима постаће једини начин кредитирања са меницом као централним инструментом. „Поред меничног, постојао је, али врло ретко и у изузетним приликама, задуживање на хипотеку, на залог, или на ломбард.”²⁷ Ова врста послова била је карактеристична претежно за државне или оне привилеговане финансијске институције.

Чемерикићу није била страна ни екзактна анализа банкарског сектора са конкретним подацима.

²⁵ Чемерикић, оп. цит., 723.

²⁶ Чемерикић, оп. цит., 723–724.

²⁷ Чемерикић, оп. цит., 724.

У ту сврху, Чемерикић је анализирао обим појединачних пословања у временском периоду од шест година у јужносрбијанским банкама, узимајући у обзир кретање најважнијих врста инструментата у укупном износу, како у активи, тако и у пасиву.

„Од 1925 до 1931. године укупна актива јужносрбијанских банака се кретала овако:

1) *по меницама*: 73,971.601, 196,095.317, 138,193.970, 180,625.309, 201,259.398, 214,653.828, 198,342.150;

2) *по текућим рачунима*: 39,132.311, 58,421.184, 78,465.229, 78,702.790, 86,804.358, 89,853.408 и 68,540.020;

3) *по zaloјима*: 1,769.513, 1,585.554, 1,925.894, 3,193.010, 4,184.361, 7,136.423 и 5,620.140. –

С друге стране укупна пасива се у овим годинама кретала овако:

1) *Резервни фондови*: 6,228.643, 7,467.875, 9,441.540, 11,716.467, 14,118.276, 16,224.326 и 17,434.285;

2) *текући рачуни*: 6,318.806, 42,686.191, 65,716.906, 71,961.906, 71,961.505, 77,164.440, 80,432.160 и 57,342.826;

3) *улози на штедњу*: 24,218.355, 40,702.772, 58,539.126, 83,045.879, 97,450.978, 105,328.543 и 90,823.560;

4) *реесконт*: 22,122.327, 32,429.851, 35,985.263, 48,301.295, 53,402.925, 61,240.380 и 38,125.600.”²⁸

Шта нам ова Чемерикићева анализа банкарског сектора у јужносрбијанским крајевима показује односно шта из ових података можемо економски закључити? И у давању одговора на питање, позваћемо се поново на Чемерикића. „Ови подаци показују да је на активној страни задуживање по меницама рапидно расло, на штету текућих рачуна, а да је задуживање по zaloгама несрасмерно мало, док се на пасивној страни запажа повећање не само текућих рачуна, него и нарочито улога на штедњу и реесконт. Изнете цифре не показују једно врло важно пословање јужносрбијанских банака, а то је пословање валутама и девизама. То долази отуда што се највећи број банака из унутрашњости није ни интересовао њима, остављајући их већим новчаним заводима у Скопљу, поред, наравно, многобројних и неизбежних сарафа са црне берзе.”²⁹

У то време ретко је ко, сем неколицине обазривијих банкара, поред менице тражио неко друго покриће за кредитна задужења. Најједноставније речено, две су доминантне карактеристике које произилазе из пређашње спроведене анализе банкарства у јужносрбијанским крајевима:

²⁸ Чемерикић, оп. цит., 724.

²⁹ Чемерикић, оп. цит., 724–725.

А) Лако задуживање становништва и

Б) Врло високе каматне стопе.

Најзад, поменимо и то да се знатно већи број становника задуживао потрошачким, а веома мали број привредним кредитима.

3. Статус и третман осталих новчаних установа

Капитал који су зајмодавно нудили домаћи банкар на јужно-србијанском тржишту није био довољан да задовољи потребе клијената тј. становништва. Из тог разлога, веома брзо појавиле су се и иностране банке, уз добар статус и третман које су имале заједно са домаћим финансијским институцијама. „Још у првом периоду, одмах после балканских ратова, основале су се филијале Француско-српска банка (Париз – Београд), Земаљска банка (Београд), и Београдска задруга (Београд).”³⁰ Остало је историјски забележено да је Београдска уједињена банка, која је раније била позната као Српско трговачко друштво а. д, пала у стечај после неуспеха у послу.

У Скопљу су биле отворене филијале Нишке савезне банке. Нарочит успех забележила је Прва хрватска штедионица из Загреба која је била првокласна финансијска институција, а чија се активност, према Чемерицићу, фокусира на три поља: „кредитовање по меницама и текућим рачунима, рад са девизама и валутама и прикупљање улога на штедњу.”³¹ Од истакнутијих банака, поменимо и Јадранско-подунавску банку из Београда која се последња појавила 1930. године на скопском, за ондашње услове прилично развијеном банкарском тржишту капитала. Међутим, почетак 30-их година XX века у регионалним балканским и европским размерама представљаће велику прекретницу за банкарски сектор у целини. „У читавој Европи тада се већ напушта стара концепција банке ’мешовитог типа’, која је истовремено финансира индустрију и бавила се депозитним пословима. Нови тип банке искључивао је могућност коришћења краткорочних кредита преко текућих рачуна за финансирање предузећа или чак индустријских концерна.”³² Али, вратимо се банкарству у Јужној Србији.

Поред ових приватних банака у Јужној Србији активно су деловали и: а) Занатска банка и Привилегована аграрна банка, б) Обла-

³⁰ Чемерицић, оп. цит., 725.

³¹ Чемерицић, оп. цит., 725.

³² Весна С. Алексић, *Банка и моћ – Социјално-финансијска историја југословенској банкарској друштва А.Д. 1928–1945*, Стубови културе, Београд, 2002, 72–73.

сна задруга за пољопривредни кредит у Скопљу, в) Савез аграрних задруга у Скопљу, г) Филијале главног Савеза српских земљорадничких задруга, д) Општинска штедионица града Скопља.

4. Повлашћене државне банке у Јужној Србији

Поред поменутих кредитних установа у Јужној Србији стваране су и друге новчане установе јавног карактера, познате као државне или привилеговане. Оне су деловале по специјаним законским одредбама које су постојале и примењиване у то време. Међу њима, према Чемериџићу, биле су: „Народна банка, Државна хипотекарна банка и Поштанска штедионица.”³³

Закључно разматрање

Имајући у виду целокупан економски период банкарског сектора, од 1912. до 1937. године, можемо закључити да је за српски народ и целокупно становништво Јужне Србије и Косова и Метохије то био веома значајан и динамичан период. Пре свега, зато што доноси промењене политичке и националне околности – успостављање српске државе, па затим и Краљевине СХС, и најзад Краљевине Југославије.

³³ Чемериџић, оп. цит., 728.

Додатак

А) ПЛАСМАН ФИЛИЈАЛА НАРОДНЕ БАНКЕ У СКОПЉУ И БИТОЉУ³⁴

Година	ЛИЧНИ КРЕДИТИ И РЕЕСКОНТ		ЗАЛОГЕ
	Одобрено	Искоришћено	Искоришћено
1920 Скопље	3,500.000	2,200.000	1.000
1921 »	26,700.000	17,700.000	324.000
1922 »	61,500.000	46,400.000	443.000
1923 »	46,100.000	42,200.000	370.000
1924 »	46,300.000	43,200.000	186.000
Битољ	1,800.000	1,400.000	18.000
1925 Скопље	56,700.000	49,000.000	143.000
Битољ	3,000.000	2,200.000	26.000
1926 Скопље	65,200.000	60,000.000	1,348.000
Битољ	4,550.000	3,650.000	1,316.000
1927 Скопље	75,300.000	67,800.000	1,400.000
Битољ	7,450.000	6,250.000	1,288.000
1928 Скопље	71,100.000	66,600.000	858.000
Битољ	7,250.000	6,650.000	1,359.000
1929 Скопље	79,600.000	65,500.000	547.000
Битољ	8,610.000	7,310.000	1,064.000
1930 Скопље	85,200.000	71,000.000	249.000
Битољ	9,860.000	7,160.000	865.000
1931 Скопље		53,800.000	204.000
Битољ		4,800.000	708.000
1932 Скопље		52,200.000	389.000
Битољ		4,729.000	311.000
1933 Скопље		40,300.000	471.000
Битољ		3,480.000	398.000
1934 Скопље		34,600.000	285.000
Битољ		3,387.000	730.000
1935 Скопље		33,700.000	1,027.000
Битољ		4,410.000	415.000
1936 Скопље		33,500.000	1,160.000
Битољ		4,490.000	282.000
30-VI-1937 Скопље		31,200.000	1,135.000
Битољ		4,123.000	148.000

³⁴ Чемериќић, оп. цит., 729.

Литература

- Алексић 2002: В. С. Алексић, *Банка и моћ – Социјално-финансијска историја југословенској банкарској друштва А.Д.* 1928–1945, Стубови културе, Београд.
- Батаковић 1988: Д. Т. Батаковић, *Предговор*, у: *Савременици о Косову и Метохији 1852–1912*, Српска књижевна задруга, Београд.
- Васић Св. 22/2007: Н. Васић, *Банкарство у Косовском вилајету и Старој Србији од друге половине XIX века до 1912. године*, у: Баштина, Приштина – Лепосавић.
- Вукадиновић Св. 22/2007: З. Ч. Вукадиновић, *Милан Чемерић*, у: Баштина, Приштина – Лепосавић.
- Дедјер 1913: Ј. Дедјер, *Нова Србија*, Српска књижевна задруга, Београд.
- Историјаш Југословенске слободне зоне у Солуну*, „Немања” Задужбина штампарије Вардарске бановине, Скопље, 1934.
- Митровић 2004: А. Митровић, *Стране банке у Србији 1878–1914. – политика, профес, европски оквири*, Стубови културе, Београд.
- Михајловић Књ. XLII/1988: К. Михајловић, *Привредни развој Косова*, у: *Зборник окупљеној школи о научном изражавању Косова*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- Николић 2003: Г. Николић, *Курс динара и девизна политика краљевине Југославије 1918–1941*, Стубови културе, Београд.
- Секулић Св. 5/1994: М. Секулић, *Два новчана завода у Приштини између два светска рата*, у: Баштина, Приштина – Лепосавић.
- Секулић 1999: М. Секулић, *Банка „Стара Србија А Д” у Скопљу између два светска рата*, у: Уредник Владимир Стојанчевић, *Вардарски зборник 1*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- Стојанчевић 1999: В. Стојанчевић, *Вардарски зборник 1*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- Соколовић 1925: П. Соколовић, *Географско-економски преглед Јужне Србије*, у: Уредио Миливој Павловић, *Скопље и Јужна Србија*, Издање Професорског Друштва, Београд.
- Скерлић 2000: Ј. Скерлић, *Политички морал и појава банокрације*, у: *Српске теме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Храбак Бр. 1–2/1982: Х. Богумил, *Почеци банкарства на Косову*, у: *Историјски гласник*, Београд.

- Чалић 2004: М.-Ж. Чалић, *Социјална историја Србије 1815–1941 – Успорени најредак у индустријализацији*, Клио, Београд.
- Чемерикић 1937: М. Чемерикић, *Трговина, занатство, индустрија, кредитне установе од 1875–1937г*, Штампарија „Јужна Србија”, Скопље.
- Штимац 1998: М. Штимац, *Српско берзанско пошловање*, Стубови културе, Београд.

РЕЗЮМЕ

В каждом государстве банки занимают большое значение, включая и современные берзы различного типа и характера. Анализированный и осмысленный период с 1912 до 1937 года является достаточно важным, но в экономической истории сербов недостаточно исследуемым в литературе, то есть в соответствующих учебниках по экономике. Параллельно с экономическими, для нас важны взгляды на государственные, политические и общественные проблемы того времени и пути их решения. Эти знания не теряют своей актуальности и в настоящее время.

SUMMARY

In every country banks have great importance together with contemporary stock markets of different types and nature. Analyzed period of time between 1912 and 1937 is very important but it is not sufficiently presented in the relevant economy textbooks in Serbia. The author states that apart from economic matters, his insights into state, political and social problems of his times and ways of overcoming them are of great importance. Thus, his work can be of advisory value in our times, too.